

УДК 159.9.07-058

Хан О. О.

здобувач

Інституту соціальної та політичної психології

Національної академії педагогічних наук України

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ В ОСОБИСТОСТІ КОГНІТИВНОЇ СФЕРИ ГРОМАДСЬКОЇ СВІДОМОСТІ

Стаття присвячена вивченню питання громадської свідомості в теоретичному аспекті. А також запропонована методологічна модель для дослідження когнітивного компонента громадської свідомості.

Ключові слова: громадська свідомість, когнітивний компонент, методологія.

Теорією життєвого шляху особистості у вітчизняній психології займається К. А. Абульханова-Славська [1]. За її підходом особистість є точкою в яку сходиться минуле, сучасне і майбутнє. Однак розглядаючи життєвий шлях особистості, бачимо, що розвиток особистості є не просто сукупністю біографічних, історичних подій, це також індивідуально- та соціально-психологічний розвиток особистості.

Розвиток особистості передбачає розвиток різних сфер та самої структури особистості: формується і розвивається спрямованість особистості (переконання, світогляд, ідеали), особистий життєвий досвід (звички, знання, уміння, навички), особливості психічних процесів.

Разом з тим, з входженням в соціальний світ у особистості розвиваються психологічні та соціально-психологічні особливості. Як об'єкт дослідження, психологічні особливості особистості привабливі тим, що вони є досить стійкими особистісними характеристиками, які визначають специфіку як інтересів, так і основної стратегії життя, утворюють загальний і когерентний стиль мислення. Наше дослідження було спрямоване на дослідження самоідентифікації молоді, ціннісних орієнтацій, когнітивного компонента політичної свідомості молоді.

Об'єктом емпіричного дослідження для нас є розвиток когнітивного компонента політичної свідомості особистості.

Перш за все, варто розкрити поняття громадської свідомості. В процесі соціалізації формується громадська свідомість, яка безпосередньо ґрунтується на уявленнях, що сформовані у особистості, нормах та правилах, що існують в суспільстві. Поняття громадської свідомості є надзвичайно широким за змістом, що в нього вкладають; і стало своєрідним вузловим поняттям, котре акумулювало розрізнені до цього погляди та дані різних наукових дисциплін.

Проблемою свідомості, особливо суспільної свідомості в політиці, займалися багато іноземних, російських, українських вчених: Б. Ф. Поршнев, Д. В. Ольшанський; М. Й. Боришевський, М. І. Пірен, О. Донченко, Н. М. Корнев та інші [2; 5; 7; 8; 9].

Дослідження громадської свідомості засобами соціальної, політичної психології прагнуть поєднати аналіз соціально-політичного змісту з вивченням психологічних механізмів його функціонування. При цьому широко використовуються загально-психологічні, індивідуально-психологічні соціально-психологічні поняття (потреби, інтереси, орієнтації, установки і т. д.). З їх допомогою громадська свідомість оцінюється на основі різного роду даних, що стосуються поінформованості людей, характеру їх світобачення, системи їх цінностей.

Як відзначає Боришевський, громадська свідомість — це ідеологічне утворення, що відображає сукупність соціально-економічних та ідеологічних факторів, які закріплюється психікою людини у вигляді політичних настанов, що активно впливають на її практичну політичну діяльність. Свідомість виникає в практичній діяльності людей як необхідна умова її організації та відтворення. Найважливіша віха в розвитку людської культури — розподіл духовної та фізичної праці, відособлення виробництва свідомості як особливого духовного виробництва [2].

Формування громадської свідомості залежить не тільки від тієї об'єктивної ситуації, у якій розвивається цей процес. Велике значення мають і фактори суб'єктивного характеру, зокрема:

1) зовнішні, до яких належать інститути суспільної, політичної системи, національні та соціальні групи, різні неформальні об'єднання, під впливом яких відбувається соціалізація особистості;

2) внутрішні, що характеризують механізми світосприймання, аналізу та прийняття рішень тощо. Останні охоплюють потреби, інтереси, духовні цінності, індивідуальні психологічні якості людини.

Формування громадської свідомості відбувається в процесі громадського життя, є історично і соціально зумовленим продуктом суспільної життєдіяльності людей, їх політичної творчості, який відбиває процес опанування суспільством, націями, класами, іншими соціальними спільнотами та індивідами політичних відносин, а також розвиток їх власної сутності і значною мірою залежить від характеру, темпу, змісту процесу політичної соціалізації молоді особи.

Ще одним важливим фактором формування громадської свідомості є необхідність врахування бажання самої людини відповідати запитам системи. У даному випадку йдеться насамперед про вирішення проблеми мотивації, заохочення людини, зокрема, молоді до участі у громадському житті, тобто про запровадження системи ціннісних, а не примусових мотивів соціалізації.

Механізми функціонування, динаміка розвитку і функціональні форми громадської свідомості максимально чіткі при функціональному розгляданні. Основний механізм функціонування політичної свідомості — активне відображення оточуючої дійсності. Свідомість забезпечує не просто пасивне, дзеркальне відображення, а гарантує відображення, що перетворює цю дійсність з потребами та інтересами суб'єкта.

На думку Є. Вятра, громадська свідомість функціонує в системі безперервних прямих і обернених зв'язків з оточуючою дійсністю. Прямі зв'язки забезпечують суб'єкту отримання адекватної суспільної, політич-

ної інформації. Зворотні зв'язки дають можливість діяти, спираючись на ці дані. Відображення є основою для поведінки, результати якого, в свою чергу, забезпечують подальше відображення вже зміненої реальності. Відображувана дійсність (прямі зв'язки) забезпечує її активне перетворення (зворотні зв'язки), котре знову відображається для подальшого перетворення [4].

В політичній психології вже усталено виділяють дві форми політичної свідомості — уявлення та настрої. До уявлень відносять стабільні раціональні судження, що спираються на відповідні знання і переконання. До настроїв, в загальному вигляді, відносять більш динамічні, часом не до кінця усвідомлені оцінки, що переважно спираються на емоційне відношення до сприйнятого [9].

Тож, за розвиненої політичної та громадської свідомості особистості формуються знання та стійкі уявлення про політичну сферу, формується активна життєва та громадська позиція. Таким чином, особистість з об'єкта впливу стає суб'єктом з стійкою системою уявлень суб'єкта про самого себе в соціально-політичному плані, на основі яких він ціленаправлено будує поведінку і взаємовідносини з іншими суб'єктами і об'єктами політики як всередині соціально-політичної системи, так і за її межами, і оцінює самого себе. Це усвідомлення себе в соціумі, як самостійного суб'єкта — діяча, цілісна оцінка своєї ролі, цілей, інтересів, ідеалів, мотивів і всієї своєї поведінки.

В рамках дослідження для нас було цікаво дослідити розвиток громадської свідомості, а саме її стійкої форми уявлень та знань (когнітивний компонент) про політичну сферу. Для цього нами було розроблено Анкету на визначення когнітивного компоненту громадської свідомості, сутність якої полягала в наступному: респондентам було запропоновано 12 визначень, що пов'язані безпосередньо з сферою суспільства (такі як: влада, держава, закон, ідеологія, конституція, нація, парламент, партія, політика, президент, пропаганда, суверенітет). До кожного твердження було запропоновано три альтернативні відповіді, одна з яких була правильною, дві наступні з помилками. Визначити правильний варіант відповіді за наявності розвиненої когнітивної сфери не викликало особливих складнощостей. Тест розрахований на з'ясування рівня сформованості уявлень про політику у осіб з середньою і вищою освітою.

Перш ніж використати тест в нашій роботі, попередньо ми провели роботу над стандартизацією тесту. Для цього необхідно провести процедуру на перевірку надійності.

Як зазначає Л. Ф. Бурлачук, тест зазвичай є надійним, якщо з його допомогою отримуються одні й ті самі результати для кожного досліджуваного при повторному тестуванні [3].

Окрім того, спеціалісти з конструювання психологічних тестів [3; 6] виділяють декілька типів надійності:

Надійність ретестова — передбачає повторне пред'явлення того ж самого тесту тим самим досліджуваним і приблизно в тих самих умовах, з інтервалом не менше місяця, а за тим встановлення кореляції між двома рядами даних [3; 6].

В нашому дослідженні виміри були проведені з інтервалом у 2 місяці, отриманий коефіцієнт кореляції між результатами двох вимірів дорівнює 0,88, тобто перевищує необхідну для виявлення ретестової надійності межу 0,7. Що свідчить про ретестову надійність та правомірність використання даного тесту. Результати представлені в таблиці визначення ретестової надійності (табл. 1).

Таблиця 1

Таблиця визначення ретестової надійності

Умови	Значення	Значення анкети у першому вимірі	Значення анкети у другому вимірі
Перше дослідження	Коефіцієнт кореляції Пірсона	1	0,879
	Двосторонній рівень значимості		0,000
	Кількість респондентів	65	65
Друге дослідження	Коефіцієнт кореляції Пірсона	0,879	1
	Двосторонній рівень значимості	0,000	
	Кількість респондентів	65	65

Надійність на внутрішню узгодженість — визначається зв'язком кожного конкретного елемента тесту з загальним результатом, тим, наскільки кожен елемент входить в протиріччя з іншими, на скільки кожне окреме питання вимірює ознаку, на яку направлений тест. Для перевірки надійності внутрішньої узгодженості в нашій роботі ми використали коефіцієнт α Кронбаха [6].

Результати перевірки надійності на внутрішню узгодженість показали, що коефіцієнт α Кронбаха дорівнює 0,6, згідно з чого можемо стверджувати про надійність внутрішньої узгодженості тесту. Виявлені норми відображені у таблиці 2.

Методика була стандартизована на вибірці чисельністю 235 осіб молоді, віком від 18–25 років, з яких 125 жінок та 110 чоловіків.

Таблиця 2

Таблиця визначення надійності на внутрішню узгодженість

Номер питання методіки	Середнє значення, якщо питання видалене	Коефіцієнт α Кронбаха, якщо питання видалене
1	9,70	0,504
2	9,53	0,583
3	9,40	0,549
4	9,40	0,567
5	9,43	0,501
6	9,51	0,511
7	9,49	0,575
8	9,64	0,567
9	9,60	0,514
10	9,40	0,508
11	9,45	0,549
12	9,66	0,514

Для подальшої роботи і з'ясування рівнів розвитку когнітивного компоненту громадської свідомості здійснено обробка результатів. Преш за все, здійснено аналіз описових статистик. Результати аналізу наведені а таблиці 3.

Таблиця 3

Описові статистики за результатами анкети

Кількість респондентів	Мінімальне значення	Максимальне значення	Середнє значення	Стандартне відхилення
235	3	12	9,80	1,78

На рис. 1 видно, що результати мають нормальне розподілення, зсунене вправо. Однак варто відмітити, що такий зсув є закономірним, зрозумілим і цілком передбачуваним і поясненим. Оскільки є абсолютно логічним, що люди, які здобувають або вже здобули вищу освіту, більше або менше знайомі з категоріями суспільного життя, вивчали в рамках шкільних програм запропоновані в анкеті поняття. Тому відповіді першої половини зараховуються в показник нижчого рівня громадської самосвідомості. А найвища точка кривої нормального розподілення зміщена вправо.

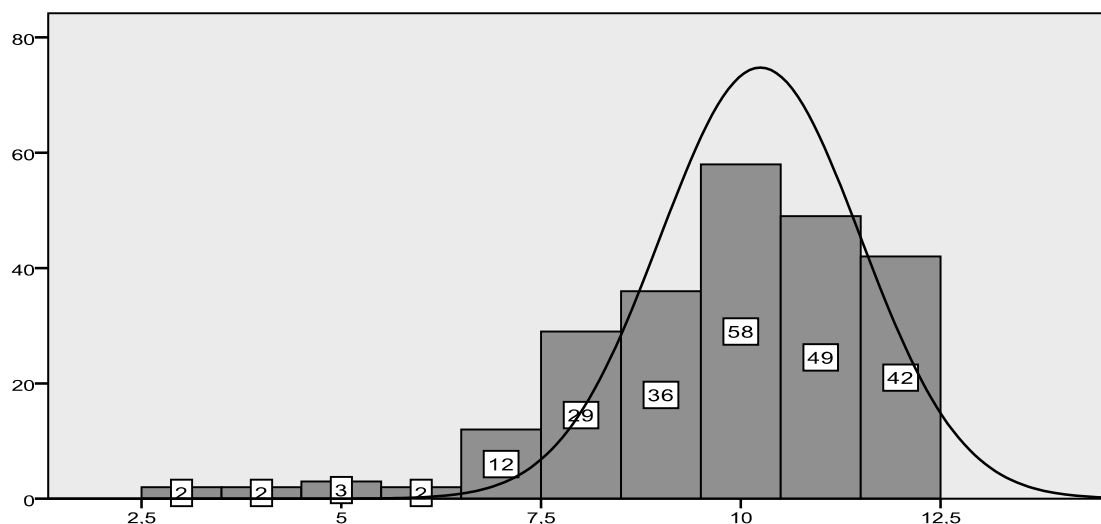

Рисунок 2. Графік розподілення результатів анкети на визначення когнітивного компоненту громадської свідомості, для загальної вибірки що взяла участь в процедурі стандартизації

Таким чином, за результатами розподілу значень анкети на визначення когнітивного компоненту громадської свідомості нами було виділено три рівні когнітивного компоненту громадянської самосвідомості:

3, 4, 5, 6, 7 (10,1 % від загальної вибірки) — низький рівень;

8, 9, 10 (56,4 % від загальної вибірки) — середній рівень;

11, 12 (33,5 % від загальної вибірки) — високий рівень.

Таким чином, нами було розглянуто теоретичний підхід до наукової думки в питанні громадської свідомості. Громадська свідомість виражається шляхом активного засвоєння соціальних і політичних норм та правил особистіс-

тю, її визначають психологічні та соціально-психологічні якості особистості, які впливають на те, яка ідентичність у особистості сформується. Перед нами стояла задача розробити методологічну модель для вивчення рівня розвитку громадської свідомості, тож в статті запропонована розроблена нами Анкета на визначення когнітивного компоненту громадської свідомості.

Список літератури

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. — Москва, 1991.
2. Боришевський М. Й. Психологічні закономірності розвитку громадянської самосвідомості особистості. — К.: Дніпро, 2001. — 294 с.
3. Бурлачук Л. Ф. Психодіагностика: Учебник для вузов. — СПб.: Питер, 2004. — 351 с.
4. Вятр Е. Социология политических отношений. — М., 1979.
5. Донченко О. Концепція соціетальної психіки суспільства. Стаття друга: Соціетальні стани і процеси // Філософія і соціологічна думка. — 1994. — № 3–4. — С. 36–73.
6. Клайн П. Справочник по руководству конструирования тестов. — К., 2004.
7. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии. — Екатеринбург: Деловая книга, 2001.
8. Пірен М. І. Основи політичної психології. — К.: Міленіум, 2003. — 418 с.
9. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. — 2-е вид., доп. і перероб. — К.: Генеза, 2004. — 736 с.

Хан О. О.

соискатель

Института социальной и политической психологии

Национальной академии педагогических наук Украины

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ РАЗВИТИЯ В ЛИЧНОСТИ КОГНИТИВНОЙ СФЕРЫ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

Резюме

Статья посвящена изучению вопроса общественного сознания в теоретическом аспекте. А также предложена методологическая модель для исследования когнитивного компонента общественного сознания.

Ключевые слова: общественное сознание, когнитивный компонент, методология.

Khan O. O.

The researcher of the Institute of Social and Political Psychology
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

RESEARCH METHODOLOGY DEVELOPMENT IN PERSON COGNITIVE PUBLIC AWARENESS

Summary

The article is devoted to the social consciousness topic in the theoretical aspect and also introduced methodological model for study social consciousness's cognitive component.

Key words: Social consciousness, cognitive component, methodology.